

„Együtt egymásért”

Vakok és látássérültek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárában*

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára több évre szóló programot dolgozott ki hátrányos helyzetű olvasói könyvtárhasználatának támogatása érdekében. Elsősorban a látássérültek sajátos igényeinek kielégítését segítő műszaki-informatikai eszközöket, a képzés, kapcsolattartás eredményeit, továbbá a még előttünk álló feladatokat ismertetjük. A szükséges hardver- és szoftvereszközöket a Fogyatékosok Esélye Közalapítvány és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával szereztük be.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára a 2004–2008-as időszakra szóló stratégiai terve mellékleteként elkészítette több évre szóló programját és cselekvési tervét a hátrányos helyzetű, fogyatékos emberek könyvtárhasználatának elősegítésére.

A nemzeti és nemzetközi keretdokumentumok és közvetlen gyakorlati tapasztalatok alapján kidolgozott program kiter: a látássérültek; a hallássérültek; a mozgássérültek; az értelmi fogyatékosok; a szociálisan hátrányos helyzetben lévők, munkanélküliek; az etnikai csoportok; a kallódó fiatalok; a nyugdíjasok speciális igényeire.

Különböző feladatcsoportokat dolgoztunk ki az állományfejlesztés, műszaki-informatikai (pl. felvono, szoftver) eszközigény, rendezvények, képzés, kapcsolattartás és közönségkapcsolatok területén.

A Központi Könyvtárnak az elmúlt években rendkívüli lehetőségei adódtak a mozgássérültek, valamint a vakok és látássérültek ellátásának megkönnyítésére.

A mozgássérültek bejutását és az épületben való közlekedését megkönnyítette, hogy a Központi Könyvtár hároméves rekonstrukciója során a műemlék jellegű Wenckheim-palota bejáratát áthelyeztük a Szabó Ervin térről a Reviczky utca 1. szám alá, ahol korábban a kocsibejárat volt. Az első emeletre vezető díszlépcsővel rendelkező főbejáratot csak különleges alkalmakkor használjuk. Az új bejárat akadálymentes bejutást tesz lehetővé. A rekonstrukció során (1999–2001) lehetőség nyílt széles, tíz személy vagy több kerekos kocsik befogadására is alkalmas liftek felszerelésé-

re. Ezek minden szinten megállnak, így a szabadpolcos kölcsönzőterek és olvasótermek kerekos székekkel érkező olvasók számára is megközelíthetőkké váltak.

Az új épületrészekkel megszűnt a zsúfoltság. Mind a szabadpolcos térben, mind az olvasótermekben az állványok és az olvasói asztalok olyan távolságra vannak egymástól, hogy akár kerekos székekkel is be lehet menni közéjük. Ezeket a tereket mozgássérült olvasóink könyvtárosi segítség nélkül is használhatják.

További feladatot jelent:

- a kerekos székekkel nem megközelíthető egyetlen helyiség (AV dokumentumok) akadálymentesítése (kocsiemelő lift beszerelése);
- az információs pultnál alacsonyabb, tolokocsiból is elérhető felület kialakítása;
- a bejárat előtti parkolóban rokkantautók jelzésének felfestése.

A vakok és látássérültek könyvtári ellátása

Állományfejlesztés

Hangoskönyvek

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak kezdetektől van hangoskönyv-állománya. Még a Központi Ellátó Szolgálat (KESZ) kezdte a gyűjtésüket. A kerületi tagkönyvtárak is kérhettek ebből a központi

*Elhangzott a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 36. vándorgyűlésén: „KÖNYVTÁR – ESÉLY A JÖVŐHÖZ” (Miskolc, 2004. július 29–31.).

kazettaanyagból. Az elmúlt évben felfrissítettük ezt az állományt, és a Corvina számítógépes rendszerben is kereshetővé tettük. CD és magnókazetta egyaránt megtalálható a választékban. A legfrissebb adat szerint 448 a Corvinába bevitt hangoskönyvtételek száma; ezek legnagyobb része kölcsönözhető a Központi Könyvtárban (2616 db cím, 5 668 018 Ft értékben). A választék széles: klasszikus regény és krimi egyaránt megtalálható közöttük.

Öregbetűs könyvek

Szintén a csökkentlők könyvtárhasználatát könnyíti meg ez a lehetőség. A könyvtár földszintjén, a böngészésben külön témacsoportban vannak a kölcsönözhető öregbetűs könyvek. Vásároljuk a Fekete Sas Könyvkiadó által kiadott, *Havas Katalin* kollégánk által szerkesztett *Öregbetűs könyvek* című könyvsorozatot, és ezekre a polcokra helyeztük a *Nagybetűs könyvek és hangoskönyvek ajánló jegyzéke* című füzetben (Bp., FSZEK, 2003, összeállította *Rainer Andrea*, lektorálta *Havas Katalin*) szereplő köteteket. Ez a jegyzék régebben, különféle kiadók által kiadott nagyobb, de nem apró betűs könyveket is tartalmazott.

Braille-nyomtatású könyvek

Terveink szerint kísérleti jelleggel megkezdjük a Braille-nyomtatású kötetek és kiadványok (folyóiratok) beszerzését.

Műszaki eszközök, technika

Olvasógép

Csökkentlők számára hasznos a könyvtár negyedik szintjén, az általános olvasóteremben található *mechanikus nagyítókészülék*. A készülék lapjára fektetve a könyvet vagy folyóiratot, a mellette lévő monitoron sokszoros nagyításban olvashatók az oldalak. A lehetőségről a könyvtár web-lapján is informáljuk a könyvtárhasználókat.

Nagyítók, lupék

Olvasóink *nagyítókat* is igénybe vehetnek helyben olvasáshoz a könyvtár területén. A nagyítók olvasójegy ellenében a 2. szinten, a szabadpolcos térben és a 4. szinten, az általános olvasóteremben kérhetők a könyvtárosoktól.

A Fogyatékosok Esélye Közalapítvány által kiírt pályázat „A látássérült személyek információhoz való hozzáférését segítő segédeszközök, kiegészítő informatikai eszközök beszerzésére és kölcsönzésére” lehetőséget nyújtott speciális szoftverek és informatikai eszközök beszerzésére. Kisebb ösz-

szegű támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alapprogram pályázatán, amelyet szintén eszközök beszerzésére fordítottunk:

- Szoftverek:
 - Jaws for Windows professional (magyar nyelvű) verzió – amerikai fejlesztésű képernyőolvasó szoftver, a magyar nyelvű változatot a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége (MVGYOSZ) munkatársai készítették el;
 - OmniPage Pro 12.0 verzió – szöveg- és karakterfelismerő program, amely a képet digitalizálja, a szöveg szerkeszthetővé és nyomtathatóvá válik;
 - Braille Music Editor – zenei kottaszerkesztő és nyomtató program.
- Braille-nyomtató
- Szkenner
- Segédeszközök:
 - nagyítók, lupék gyengén látók számára;
 - fejhallgatók hangerő-szabályozóval.

A Központi Könyvtár biztosított 5 számítógépet (négyet a főépületben, egyet a Zenei gyűjteményben) monitorral, Windows XP operációs rendszerrel, Word, Excel szoftverekkel, internetkapcsolattal.

Ezek az eszközök lehetővé teszik, hogy vak olvasóink:

- a könyvtár síknyomású dokumentumait (fel)olvashassák, illetve Braille-ban kinyomtathassák;
- gépi katalógusunkat használhassák;
- saját szövegeket szerkeszthessenek;
- Internet, Word, Excel programokat, online adatbázisokat (EBSCO, Sociological Abstract, Pressdok, Verstar, Akadémiai szótárak stb.) érthessenek el;
- kottát szerkeszthessenek, és Braille-kottát nyomtathassanak.

A *Jaws for Windows* jellemzői: a magyarul beszélő képernyőolvasó program a képernyőn megjelenő szöveget felolvassa – a funkcióbillentyűktől, a lenyíló ablakoktól a szövegekig –, ezáltal elérhetővé teszi a gép használatát a látássérültek számára is. Többféle beállítási és hangolási lehetőség nyílik (női, férfi felolvasó hangok közül lehet választani, a hibátlan felolvasást segítő szótár bővíthető, a felolvasás sebessége beállítható stb.).

A FSZEK Központi Könyvtárában a Windows XP Professional operációs rendszer alatt a program „professional” verziója fut. Anyagi lehetőségek híján a hálózatos verziót nem tudtuk megvásárolni, így a beállításokat munkaállomásonként kell elvé-

gezni. A Jaws for Windows 4.02 magyar nyelvű szoftverekkel lett telepítve. A szkennert és a pályázatban megkapott OmniPage Pro 12.0 verzió karakterfelismerő program segítségével a könyvtár dokumentumait digitalizált formában a képernyőre tudjuk vinni, és a Jaws karakterenként felolvasva a képernyő előtt ülő vak olvasóknak, illetve a Braille-nyomtatóval ki tudjuk nyomtatni.

A Braille hálózati nyomtató:

- svéd gyártmányú hálózati nyomtató;
- meglehetősen drága (875 000 ezer Ft) volt, beszerzését ez a pályázat tette lehetővé;
- hangos, ezért szükséges hozzá a zajcsökkentő doboz, ami további százazres nagyságú kiadást jelent (312 500 Ft);
- nem fogyaszt festéket, kis tűk domborítják ki a Braille-betűket, viszont különleges papír kell hozzá, amely az MGYOSZ-tól rendelhető meg;
- egy- vagy kétoldalas nyomtatásra állítható be;
- a digitális szövegállományt (szkennelt szöveg, szerkesztett word, textállományok) magyar Braille-karakterekre (magyar ékezetes karakterek, sajátos betűösszevonások, rövidítések) konvertáló program a „PC-braille” DOS környezetre lett kifejlesztve. Windows környezetben történő használata nehézkes (további költség várható). Egyedi programfejlesztéssel és rendszerkonfigurálással oldottuk meg a problémát. A kialakított rendszerhez használati útmutatót készítettünk, amely Braille-nyomtatásban, illetve a számítógépen is olvasható.

A Braille Music Editor zenei szoftver:

- felismeri a Braille zenei jeleket;
- lehetővé teszi, hogy a Braille Music Editorban rögzített zenét lejátszunk, kinyomtassuk;
- a digitalizált zenei állományokat (midi) Braille-kottajelekké konvertálja;
- két további szoftverrel (megvásárolandó, van demóváltozatuk) a szkennelt kották is digitalizálhatók, majd kinyomtathatók (Sharp Eye, Finale). A demóváltozattal már próbálkoztunk: használható Braille-kottát sikerült nyomtatnunk ezzel a módszerrel. Előirányoztuk a szoftverek jogtisztát, teljes változatának beszerzését;
- a Braille Music Editor menüsorában, a mintazenék között több példa is van, melyeket akár Braille-ban is ki lehet nyomtatni, akár meghallgathatják az érdeklődők. Az interneten, a Braille Music Kit internetes oldalán – bejelentkezés után a Library menüpontban (<http://www.dodiesis.com/asp/logon.asp?language=2&gotopage=library.asp>) – jelentős mennyiségű meghallgatható zene található.

A szolgáltatás bevezetése

Miután megkaptuk a szoftvereket és a Braille-nyomtatót, a könyvtár informatikusainak egy informatikus specialista nyújtott segítséget, aki maga is vak lévén, alaposan ismeri ezeknek a rendszereknek a tulajdonságait és a felhasználói igényeket. Ő telepítette mind az öt gépre a Jaws for Windows-t és az OmniPage Pro szoftvert, valamint hálózatra kötve a Braille-nyomtatót.

A Braille Music Editor használatbavételéhez, az első kotta Braille-ban való kinyomtatásához is speciális segítőtársat hívtunk: informatikust, aki nemcsak a szoftvereket ismeri jól, hanem maga is zenész. *Márkus Norbert*, a Központi Fizikai Kutató Intézet (KFKI) Részecske- és Magfizikai Kutató Intézet Számítógép-hálózati Központ, Beszéd- és Rehabilitáció-technológiai Laboratórium munkatársa volt segítségünkre.

Hangsúlyozni kell annak fontosságát, hogy a vak olvasók számára mind a speciális olvasóhelyek kialakítása, mind a hardverelemek elhelyezése, mind pedig a szoftverkörnyezet megteremtése kizárólag olyan, a kérdésben érintett és érdekelt informatikus szakemberekkel volt megoldható, akik maguk is ismerik a Braille-írást és Braille-kottáírást. A használói szempontok maximális érvényesítése csak velük volt lehetséges.

A felkészülés része volt, hogy több olvasószolgálatos kollégánk részt vett az MGYOSZ által szervezett felhasználói tanfolyamokon. A 24 órás kurzus alatt a Jaws for Windows használatát tanulták meg. A könyvtárban kialakított rendszer tesztelése után a könyvtárosok betanítása következett. Ez rendkívül fontos, hiszen gyakran az ügyeletben lévő kollégákra hárul, hogy segítséget nyújtsanak. A Központi Könyvtárban dolgozó tájékoztató könyvtárosoknak a szolgáltatás feltételeiről, a Jaws for Windows és Braille Music Editor, Braille-nyomtató tulajdonságairól rövid tanfolyamot tartottunk.

A kialakított rendszer kipróbálása után „tesztelőket” hívtunk a könyvtárunkba: jó kapcsolatot alakítottunk ki az MGYOSZ munkatársaival, valamint a Vakok Általános Iskolájának tanáraival, akik előre megbeszélt alkalmakra több diákot is küldtek kipróbálni a gépeket és szoftvereket.

A Központi Könyvtárba beiratkozott 92 látássérült olvasónak levelet küldtünk, amelyben felhívtuk figyelmüket az új lehetőségekre. (A levelet hagyo-

mányos és Braille-nyomtatással is kinyomtattuk.) Azóta már több olyan olvasó érkezett, aki éppen a levél olvastán kapott kedvet az új berendezések kipróbálására és az internetezésre.

A szolgáltatás feltételei:

- látássérült olvasóink számára a számítógépek használata és az internet ingyenes, de feltétel a könyvtári tagság;
- 10 ingyenes Braille-lap (kétoldalas nyomtatással – ez körülbelül 10 A/4-es oldalnyi szöveg);
- a flopira vagy CD-re mentés térítéshez kötött: a flopi vagy CD árát kell megfizetni.

A könyvtárunkban megforduló napi 5-6 ezer látogató, a beiratkozott 70 ezer olvasó is hírét viszi a látássérült és vak olvasóknak szóló lehetőségeknek, ezért *plakátokat*, szóróanyagot is készítünk, melyeket a Központi Könyvtárban teszünk ki. A plakátok másik változata a vakok és gyengén látók intézetei, iskolái, szervezetei számára készült. Információs anyagot adtunk a sajtó, tévé, rádió munkatársainak is.

Szoros kapcsolatban vagyunk az MVGYOSZ-szal, az információkat megosztjuk velük, és sok segítséget kapunk tőlük. A Központi Könyvtár *weboldalára* is kitettük a vakok és csökkentlátók számára nyújtott szolgáltatásainkról szóló információkat. Könyvjelzőket terveztünk, melyek a legújabb hangoskönyveket reklámozzák. A hangoskönyvek, öregbetűs könyvek kölcsönzéséről szóróanyagot készítünk, sík- és Braille-nyomtatásban is. Braille-nyomású ajánlólistát állítunk össze a hangoskönyvekről.

Egyre több vakoknak szóló *portálon* jelenik meg a Központi Könyvtár szolgáltatásairól szóló információ. Így például az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal „Könyvtári szolgáltatások fogyatékkal élőknek” oldalán (<http://www.eselyegyenloseg.hu/hirek>) részletesen ismerteti a vakoknak és látássérülteknek nyújtott szolgáltatást és az igénybevétel lehetőségeit, vagy más portálokra lépve (<http://www.motivacio.hu> stb.) is olvasható a látássérülteknek szóló híradás.

Az új szolgáltatást örömmel fogadják a látogatók. A tanulságok közé tartozik, hogy a könyvtári szoftver, a Corvina egyik változatában sem igazán alkalmas a vakok számára: grafikus felületeit a Jaws nem tudja felolvasni. Kérni fogjuk a Corvina fejlesztőit egy vakbarát verzió kialakítására. A továbbiakban el fogjuk készíteni a könyvtár portáljának vakos változatát. A könyvtár különböző pontjain, így például a liftekben, liftek előtt, Braille-írások

információkat helyezünk ki, megkönnyítvén a vakok számára, hogy akár egyedül is tudjanak közlekedni az épületben.

Kísérletet tettünk arra, hogy a Windows XP „kisegítő lehetőségek” szolgáltatásait néhány gépen bekapcsoljuk. Az angol nyelvű képernyőolvasó modul a magyar nyelvű szöveg felolvasására szinte használhatatlan. A képernyőkép felnagyítása a gyengén látók számára ugyancsak nehézkesen használható: a képernyő felső, kb. 5 cm-es sávjába kerül a nagyított kép. Több gyengén látó olvasónk jelezte, hogy számukra használhatóbb lenne a teljes képernyőre kinagyító program telepítése. Következő feladatunk lesz ingyenesen letölthető vagy megvásárolható szoftverek beszerzése és telepítése.

Tervezzük, hogy a szolgáltatás igénybevételét azoknak is lehetővé tesszük, akik koruknál fogva, vagy korlátozott lehetőségeik miatt még nem sajátították el a számítógép-használatot. A könyvtár- és internethasználat közvetlen támogatásán túl, *felhasználóképzési* programunkba bevonjuk látássérült olvasóinkat is. Az oktatási program kialakításában és a megfelelő módszerek alkalmazásában szakmai segítséget kapunk az MVGYOSZ-tól, valamint a Budapesti Műszaki Főiskola oktatóitól.

Olvasói használat, első tapasztalatok

A szolgáltatás elindítása után elsősorban az írásban értesített olvasóink látogatták nagyobb számban a speciális számítógépeket, főként ismerkedési céllal. Több vak diákolvasó már feladatmegoldásra is használta a gépeket: szakirodalmat szkenneltek be – segítséggel – és olvastak el, néhányan flopira mentették az anyagot. Volt olyan vak olvasónk is, aki barátja számára kért Braille-nyomtatást: zsoltszövegek nyomtatását egy vak kántor számára.

Szolgáltatásunk még újnak számít, de biztosak vagyunk benne, hogy amint terjed róla a hír, egyre többen érkeznek majd könyvtárunkba a könyvtár állományát használni a Jaws for Windows, a Braille Music Editor, a Braille-nyomtató és a szkennerek segítségével.

Mindazoknak, akik a szolgáltatás kialakításához szakmai támogatást nyújtottak, köszönetünket fejezzük ki:

- a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének;
- *Szuhaj Mihály* informatikai vezetőnek;

- Arató Andrásnak, a KFKI Részecske- és Magfizikai Kutató Int. Számítógép-hálózati Központ, Beszéd- és Rehabilitáció-technológiai laboratórium vezetőjének;
- Márkus Norbert programozónak (KFKI);
- Dudás Imre programozónak;
- a Vakok Általános Iskolája és Diákotthona tanárainak és diákjainak.

Irodalom

- CHRISTENSEN, Susie: How we work to make the Web speak. = Computers in Libraries, 21. köt. 9. sz. 2001.
- EARL, Crista L.–LEVENTHAL, Jay D.: Henter Joyce's Jaws for Windows and GW Micro's Window-Eyes. = Journal of Visual Impairment & Blindness, 94. köt. 3. sz. 2000.
- EGGETT, Colleen B.: Assistive technology needs in public libraries: A survey. = Journal of Visual Impairment & Blindness, 96. köt. 8. sz. 2002.
- ERICKSON, Victor: Spotlight on assistive technology. = Media & Methods, 40. köt. 5. sz. 2004.
- The Great Screen Reader Race: A review of the two Leading Screen Readers = Journal of Visual Impairment & Blindness, 95. köt. 10. sz. 2001.
- LEVENTHAL, Jay D.–EARL, Crista L.: A review of two Speech Access Programs for Windows 95: ASAW and Jaws for Windows. = Journal of Visual Impairment & Blindness, 2. r. 91. köt. 6. sz. 1997.

MOLNÁR Mária: A vakok könyvtári ellátásáról. = A könyvtár szociális funkciója. Bp., KMK, 1995. p. 63–69.

PÁL Zsolt: Vakok a számítógép előtt. Hogyan lesz a képernyőből hang? = Új Alaplap, 14. köt. 12. sz. 1996. p. 45–47.

PETERSEN, Jes: Statement by the Danish minister of cultural affairs on improvements of the information facilities for the blind and otherwise reading handicapped. = Scandinavian Public Library Quarterly, 19. köt. 2. sz. 1986. p. 76–80.

VALENZA, Joyce Kasman: Surfing blind. = Library Journal, 125. köt. 14. sz. 2000.

VARJU Zsuzsanna: A vakok könyvtári helyzete Magyarországon. = Könyvtári Figyelő, 6. köt. 2. sz. 1996. p. 247–255.

Beérkezett: 2005. IV. 18-án.

Téchy Tünde

a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
Központi Könyvtárában
a tájékoztató osztály
vezetője.
E-mail: techy@fszek.hu

Az Adatbázis Szerzői Jogvédő Egyesület híreiből

A DOI már Magyarországon is

Az Adatbázis Szerzői Jogvédő Egyesület (AJE) 2005 januárjától megkezdte a digitális objektumok (szövegek, képek, hanganyagok, audiovizuális művek stb.) azonosítására és kezelésére szolgáló, új szabványos nemzetközi azonosító (*Digital Object Identifier* = DOI) regisztrálását Magyarországon. Márciusban pedig megkezdődött a regisztrációs szolgáltatás is. Az ekkor üzembe helyezett rendszer jelentősen megkönnyíti a DOI-k kiosztását. Bárki, aki előzőleg kapcsolatba lépett az egyesülettel, önállóan regisztrálhatja saját, digitálisan elérhető tartalmait. A rendszer az AJE honlapjáról (www.aje.hu) érhető el. Az új szolgáltatás indításának alkalmából az AJE 10-10 digitális azonosítót adományozott olyan kiemelkedő – digitalizált formában is elérhető – magyar művészeti, kulturális, tudományos, oktatási, publicisztikai alkotásnak, amelyek Magyarországot reprezentálják a világban.

Elkészült a Creative Commons licenc magyar fordítása

A Creative Commons (CC) nemzetközi kezdeményezés azoknak a szerzőknek ad nagyobb szá-

badsgot, akik jogokat szeretnének átengedni a felhasználóknak. A CC lényege, hogy lehetővé teszi a szerző számára a szerzői jogok rugalmasabb kezelését a kereskedelmi jogok megtartásával. Magyarországon a Creative Commons mozgalom képviselője a BME keretein belül működő Média Oktató és Kutató Központ (MOKK). A CC-kezdemenyezéshez, amelyet eddig 22 európai országban vezettek be, az AJE is csatlakozott.

A Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 licenc fordítása során az amerikai és a magyar jogi környezetbeli különbségeket is figyelembe kellett venni. Az eredmény a www.creativecommons.hu oldalon olvasható. A verzió nem végleges. A Creative Commons szerzői jogi licenc magyarországi vitájában a CC Magyarország levelezőlistáján (<http://mokka.bme.hu/blog>) lehet részt venni.

/Adatbázis Szerzői Jogvédő Egyesület Hírlevél, 1. és 2. sz. 2005. március–május, www.aje.hu/

(Birkás Bence)